

МАТИЦА СРПСКА
Одељење за књижевност и језик

Зборник радова са научног скупа
„Поетски светови Васка Попе”, поводом 100-годишњице, одржаног у
Матици српској 18. новембра 2022. године

Уређивачки одбор
Проф. др Јован Делић
Проф. др Драган Станић
Селимир Радуловић
Др Милан Мицић

Рецензенти
Проф. др Зорица Хаџић Радовић
Проф. др Ђорђе Деспић

Штампање ове књиге омогућио је
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и
односе с верским заједницама

ПОЕТСКИ СВЕТОВИ ВАСКА ПОПЕ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

Уредник
проф. др Јован Делић,
дописни члан САНУ

МАТИЦА СРПСКА
Нови Сад
2024

САДРЖАЈ

Матија Бећковић, <i>Васко Поја 1, Васко Поја 2, Васко Поја 3</i>	9
Јован Делић, <i>Пјесник који је мијењао њредсџаве о лирици</i>	13

I

Љиљана Пешикан Љуштановић, <i>Васко Поја као анџолоџичар народне књижевносџи</i>	21
Марија Слобода, <i>Сан и – њесма: о Поноћном сунцу Васка Поје</i>	51
Ксенија Миловановић, <i>Зборник средњовековне срџске њоезије Васка Поје у конџексџу анџолоџичарској рада 50-их и 60-их џодина XX века</i>	65
Снежана Милић Милосављевић, <i>Тајна њесме – меџаџоеџички заџиси Васка Поје</i>	85
Сања Париповић Крчмар, <i>(Ауџо)џоеџички заџиси Васка Поје</i>	97
Јана Алексић, <i>Срџски кулџурни образац у џоезији Васка Поје</i>	109
Александар Милановић, <i>Поџине њесничке кованице као „леје речи”</i>	129
Ранко Поповић, <i>Језичке и симболичке иџре у џоезији Васка Поје</i>	149
Бојана Стојановић Пантовић, <i>Дискурс њесме у џрози Васка Поје</i>	163
Радоје Фемић, <i>Ното ludens у џоезији Васка Поје: кулџура иџре или иџра кулџуре?</i>	177
Горан Радоњић, <i>„Свемирска мера” Васка Поје</i>	187

II

Марија Јефтимјевић Михајловић, <i>О Усправној земљи и „основном” небу</i>	207
Јован Делић, <i>Црна видовиџосџи (о чеџврџом циклусу Усправне земље Васка Поје: „Беле кула”)</i>	223
Марко Паовица, <i>Национална верџикала у миџолошко-релиџијском кључу (Фолклорно-миџолошка визија срџске кулџурно-исџоријске џемаџике у књизи Усправна земља Васка Поје)</i>	235
Бранко Вранеш, <i>Позна ауџоџоеџика Васка Поје: збирка Живо месо</i>	255

Слободан Владушић, <i>Позна ѿезија Васка Поје или једна учѿива ѿлемика</i>	267
Владан Бајчета, <i>Шта се крије у Малој кутији?</i>	283

III

Весна Цидилко, <i>Карл Дедечијус и Васко Поја: једно евројско ѿријатељство</i>	297
Александра Попин, <i>Васко Поја и Франсис Понж: жреци „Малих сѿвари”</i>	309
Мина Ђурић, <i>Влада Урошевић као ѿреводица или ѿумач Појине ѿезије</i>	319
Светлана Милашиновић, <i>Национално и космојолијско у ѿезији Расѿка Пејровића и Васка Поје</i>	335
Јелена Марићевић Балаћ, <i>Васко Поја и Збињев Херберѿ</i>	349
Растко Лончар, <i>Васко Поја у конѿекстиу ѿеснишѿва НОБ-а</i>	365
Милена Кулић, <i>Васко Поја између ѿзоришѿа и филма</i>	377

IV

Јован Делић, <i>Иривосѿ „Игара”</i>	389
Регистар	395

Марија С. Јефтимијевић Михајловић

О УСПРАВНОЈ ЗЕМЉИ И „ОСНОВНОМ” НЕБУ

(Косовске теме у поезији Васка Попе)

Полазећи од митолошко-фолклорног слоја и средњовековног наслеђа у Попиној поезији, у раду се анализира циклус „Косово поље” из збирке *Усїравна земља* у контексту поимања традиције не као пуке прошлости у коју песници ходочасте, него као супституције за историјски и духовни континуитет, чију нит песник следи. Мали поетски еп, сачињен од седам песама, „Косово поље” је Попина апотеоза великом митоисторијском догађају наше прошлости, у којој су хришћанска (есхатолошка) и митолошка (космогонијска) перспектива у симболичном јединству. Историјско искуство Косовског боја у *Усїравној земљи* надограђено је и донекле превазиђено метафизичким и есхатолошким искуством, а поетска космогонија из *Сїоредної неба* израсла у митопоетску космогонију *Усїравне земље* – основне, небеске, метафизичке.

Кључне речи: „Косово поље”, митолошко-фолклорна димензија, средњовековно наслеђе, традиција, есхатологија, космогонија.

Од прве Попине објављене збирке прошло је готово седамдесет година, а од последње, за његовог живота објављене, четрдесет и једна. Па упркос тој чињеници, и упркос томе што је песништво Васка Попе од тада до данас било предмет и пажљивих и систематичних књижевних анализа и научних синтеза, књижевна критика није, како је записао Новица Петковић, престала да „расклапа” Попине песме, „не би ли се појмило оно што оне носе” (Петковић 1997: 13). Доказ да је ова Петковићева теза, изнета још 1997. године, тачна јесте и овај научни скуп

посвећен стогодишњици Попиног рођења, у чијем су пажљиво изабраном термину у наслову – *свештовни* (а не *свешћ*) оличени бројност тема и разноврсност приступа његовој крајње особеној и несвакидашњој поетици. Јер, може се расклапати само оно што је сложено, вишезначно, на различитим, а правилним системом поетских координата изграђено, при чему ће сâм степен сложености таквог поетског система захтевати како ванредну интелектуалну ангажованост, тако и врсно познавање из различитих области људског духа – од књижевности до историје (историје уметности, културе, митологије, па и цивилизације); као што се, с друге стране, ниједног тренутка не сме изгубити поверење у мисију песништва и утицај који је оно имало на историју културе човечанства, колико и једног народа или једне генерације песника. Све то знање и све то на интуицији и поверењу засновано разумевање, потребно је да би се разумело, осетило, у крајњем – тумачило песништво Васка Попе, тог песника *зайвореног као шкољка*, како је записао Иван В. Лалић (1997: 49), један од поетички и духовно блиских и истовремено најбољих познавалаца дела овог песника.

С друге стране, многобројност и разноврсност поетичких и критичких студија, као и књижевноисторијско контекстуализовање Попиног стваралаштва и одгонетање хронолошки и садржајно различитих слојева људског знања и искуства у његових осам збирки (колико је објављено током његовог живота) и три зборника поезије, за сваког будућег истраживача и проучаваоца неминовно представља опасност од понављања, то јест изношења ставова, закључака и судова раније већ изречених и донетих. Но, тај се ризик, како је показала историја књижевности, може односити само на песништво оног песника које по строгим књижевноестетским и књижевноисторијским вредностима није „комплексно”, то јест не представља непресушну изворност одгонетања његових *знамења* и *њихових значења*.

У том смислу говорећи, избор било ког сегмента сложене поетике Васка Попе ни за једног истраживача не би могао да буде погрешан, али је готово сваки избор донекле условљен и његовим личним сензитивитетом и склоностима да на одређене проблеме и феномене одговори по блискости сопственог духа. Сходно томе, избор косовских тема у Попином песништву у нашем раду јесте природан и логичан, као што је, с друге стране, био несвакидашњи изазов тумачити поезију која на „неочекиван” начин пева о „очекиваним” (традиционалним)

песничким темама и мотивима. Јер, Попа, самим својим песништвом, „носи промену у схватању лирике” (ЏАНКОВИЋ 2016: 249).

У критици је више пута констатовано да Попа припада песницима који су нерадо говорили о сопственој поезији и стваралачком процесу, и који иза себе нису оставили обиље аутопоетичких исказа, као што је то случај са песницима који припадају врховима светске и домаће поезије. Па ипак, оно што је Попа у наслеђе оставио из чувеног берлинског предавања с краја 1996. године, иако припада есејистичком типу израза, по својој суштини, сликовитости, метафоричности и значењима јесте чиста поезија, умногоме значајна и за разумевање његовог песништва у целини. Међу бројним исказима о језику, природи песништва и улози песника, издвајамо онај најважнији у коме Попа песника назива *чуваром извора, извора језичкој*, а његову улогу види у *враћању живих речи њиховом извору*. Осим тога, веома је значајно и Попино категоризовање речи као: „речи-костију”, „речи-жеравица”, „речи-змија” и, најважнијих, „речи-кључева” – за које песник каже да су „једине живе речи од којих можеш начинити песму” (ПОПА 1998: 50–54). Једна од таквих *речи-кључева* за Васка Попу јесте реч *Косово*, која се појављује у наслову сваке од седам песама циклуса „Косово поље”, и то пет пута директно („Косово поље”, „Вечера на Косову пољу”, „Бој на Косову пољу”, „Венцоносац са Косова поља” и „Бојовници са Косова поља”) и два пута индиректно, кроз именицу *кос* („Косова песма” и „Косово посланство”).

При томе, наслов рада „О *Усправној земљи* и ’основном’ небу”, с једне стране, јесте игра речи, то јест асоцијација на збирку која претходи *Усправној земљи*, а то је *Споредно небо* (која није предмет овог огледа, али чији наслов јесте парадигматска основа за указивање на *месито* које косовско, то *основно* небо заузима у поетско-симболичкој равни Попине поезије): „Небо је било споредно, земља усправна” (ЛАКИЋЕВИЋ 2022: 22). С друге стране, представља и асоцијативну и контекстуалну везу са збирком једног другог песника, Слободана Ракитића, *Основна земља* (о чијој се поетичкој сродности, лирским и значењским, па чак и термилолошким и фразеолошким паралелизмима са песмама из поменутог Попиног циклуса, свакако може написати једна озбиљнија студија).

Иако припада генерацији послератних *јесника културе*, како су називали и Миодрага Павловића, Љубомира Симовића и Ивана В. Лалића, за коју је карактеристично песничко реактуелизовање традиције и ослањање на средњовековно наслеђе, Васко Попа се од свих њих

разликује и по изразитом и препознатљивом митолошко-фолклорном слоју својих песама, по томе што је у трагању за личним и колективним духовним идентитетом отишао знатно даље у прошлост од оне линије која започиње са средњовековно-хришћанском традицијом. Та препознатљива поетичка нит, оличена у синтези митолошко-фолклорног наслеђа и старе српске уметности, нашла је свој потпуни израз и у *Усјравној земљи*, у свих њених пет циклуса, али и у централном „Косово поље”. Као песник строге форме, Попа је и ову збирку компоновао тако да уводним циклусом „Ходочашће” лирски субјект оличен у Светом Сави *креће* пут прошлости („са очевим штапом у руци / Са упаљеним срцем на штапу”)¹², *с њојледом у будућности*, препознатљивом у завршном циклусу „Повратак у Београд”. Непрестаним укрштањем мотива који припадају *сфери земаљској* са онима из *сфере небеској* (јер је Србија и Земаљска и Небеска, дакле – *усјравна*), Попа је „створио књигу у којој свака песма, стављањем у шире контексте (циклуса и збирке), стиче и нова, додатна значења” (Јовановић 1993: 14). Најважнији догађаји из српске историје и културе хронолошки су опевани између уводног и завршног циклуса – о Светом Сави, Косову и Првом српском устанку („Ходочашћа”, „Савин извор”, „Косово поље”, „Ђеле-кула”, „Повратак у Београд”). *Усјравна земља* и јесте поетско ходочашће које је мотивисано повратком у прошлост као потрагом за духовним пореклом. Ходочашће започиње Хиландаром (који су основали Свети Сава и Свети Симеон), а наставља се Каленићем, Жичом, Сопоћанима, Манастијом и Сентандрејом). Затим следи поетска антиципација значаја и важности Светога Саве, као нашег духовног претка (циклусом „Савин извор”), да би се та духовно-поетска вертикала „спустила” до најдраматичнијег и најпресуднијег догађаја у српској историји (у циклусу „Косово поље”), који је одредио и њену историјску и духовну судбину, због чега заузима централно место у *Усјравној земљи*. Он се зато може и мора посматрати у поретку који заузима у самој збирци, будући да представља средиште поетске структуре, баш као што је и тај догађај у духовној историји централни, митоисторијски догађај (Радуловић 2017: 83). А затим, од тог историјског пораза, а духовне победе, почиње *окрећање ка будућности* (циклуси „Ђеле-кула” и „Повратак у Београд”, у коме лирски субјект завршава ходочашће: „Засадио сам очев штап / У глину на обали / Да међу врбама пролиста”).

¹² Сви наводи Попиних стихова преузети су из: Попа 2020.

Такав доследно спроведен хронолошки принцип који Попа прати у *Усџравној земљи* подређен је семантичком, тачније из њега произлази, јер се најважнија значења и поруке не изричу у песмама посебно, већ се добијају начином њиховог распоређивања. Тако ће „Савин извор” пун потенцијал своје симболике остварити у односу на друге циклусе, па и на „Косово поље”, као што „Косово поље” и „Беле-кула” стичу нова значења у односу на последњи „Повратак у Београд”. Како закључује Марко Радуловић, *Усџравна земља* „грађена је у целини на оваквој мито-поетској префигурацији историје која није изневеравање историјске истине већ покушај трагања за њеним духовним основама” (РАДУЛОВИЋ 2017: 93).

Уопште говорећи, разумевање „косовских тема” Васка Попе, ако тако најшире може да се каже, односно његових поетских и литерарних преокупација историјским и духовним наслеђем Косова, немогуће је без разумевања неколико важних релација које је овај песник успоставио како са књижевним наслеђем, тако и са поетским пројекцима будућности. Не бисмо много погрешили ако бисмо средњовековно наслеђе у поезији Васка Попе посматрали не само као националну тему већ пре свега као његов „духовни завичај”¹³ у који се враћа, а из кога, потом, као лирски субјект својих песама, *ходочасџи*, у потрази за дубљим и другачијим доживљајем прошлости, историје и традиције. Јер, за Попу је, као и за песнике културе његове генерације, Косово заиста било „почетни простор наше културе, почетни у староме, средњовековном значењу”, а „где је нешто почело, то му је и почело” (ПЕТКОВИЋ 2007: 52). Поетска актуелизација и реактуелизација Косова укључује и његову историјску и хришћанску (есхатолошку), али и митолошку димензију, о чему сведочи аутентична интерпретација мотива и симбола везаних за Косово: *поље, кос, бојовници, Венџоносаџи, мач, бој, божури*, где долази до преклапања прасловенске, светосавске и косовске симболике са савременошћу (БЕЧЕЈСКИ 2013: 166).

У том смислу, о циклусу „Косово поље” готово је немогуће говорити изван митолошког контекста, али ни контекста који чине два есеја Зорана Мишића: „Поезија и традиција” и, нарочито, „Шта је то косовско опредељење”. Наиме, иако претходе Попиној *Усџравној земљи*,

¹³ Синтагма „духовни завичај” овде је преузета од Ивана В. Лалића, који га доживљава „не као нешто дводимензионално”, већ „као некакав систем концентричних сфера, са својим одређеним средиштем” (ЛАЛИЋ 1997: 268–269).

извесни закључци из ова два есеја су истински прозни еквивалент разумевању поетске реактуелизације традиције које је Попа дословно и применио у својој збирци. Стиче се утисак као да су есеји писани инспирисани Попином *Усјравном земљом* или да је Попа писао „доказујући” истинитост Мишићевих тврдњи. То се нарочито односи на Мишићеву дефиницију традиције као линије духовног и песничког опредељења, која је „не одвећ популарна и не увек спасоносна, често и погибелна, у сваком случају неканонска, каткад и понорна, јеретичка и инфернална, али и узнесена и унутрашњим спокојством озарена, која се пружа од праистока нашег сећања до прага будућности коју песници слуте” (Мишић 1996: 251). Попин доживљај традиције је одишта близак Мишићевом: за њега она није само пука прошлост у чију духовну ризницу песници *ходочасїе*, већ је нека врста супституције за историјски и духовни континуитет, чију је нит песник дужан да следи – захватајући најбоље од прошлог, непрестано усмереног погледа у будућност. Многострукост перспектива (на прошлост, садашњост и будућност) обавезује песника на *сећање*, а оно је облик борбе против заборављања. Само песник за кога је сећање својеврстан ритуални чин атакује на (успавану) духовну свест, то јест угрожену духовност у свету из кога је Дух(овност) прогнан(а). Сећање је код *йесника кулїуре* „егзистенцијално-стваралачки одговор на тренутке опасности у којима се песнички субјекат, односно духовни лик човека, нашао у историјском току”, то јест активирање сећања у модерној поезији сведочи „о блискости модерне песме са литургијом” (Радуловић 2017: 39). На готово истовестан начин може се сагледати веза *Усјравне земље* са другим Мишићевим текстом „Шта је то косовско опредељење”, у коме аутор препознаје највиши етички принцип који је постао *истїоријско искуѕиво*. Осим тога, косовско опредељење, сматра он, сажима у себи „онај древни закон укидања супротности који се од Хераклита до данас објављује свету” и додаје:

Али у њему је сажето исказано и Небеско царство коме се кнез Лазар приволео, то је она врховна тачка духа на којој се, према Бретону, разрешују све противречности, где, писао је Лаза Костић, нестају оне несразмерне разлике температуре у васељени и венчавају се сан и јава, где је Дис угледао оне очи изван сваког зла, а Растко Петровић свог Великог друга. Та тачка духа није уписана у књигама земљемерним, она је

„измишљена” као све творевине човековог духа, од поезије до математике. Али зато није ништа мање стварна и неопходна.

Косовско опредељење, то је, пре свега и изнад свега, духовно и песничко опредељење (Мишић 1996: 246).

Дакле, Попин активан однос према традицији може се означити као *неканонизирана* или „јеретичка” традиција, како је Мишић назива. Јеретичка, пре свега због тога што *косовско ойређење* и уопште Косовски мит нису третирани само као део средњовековног историјског наслеђа, него припадају и митолошкој сфери, и то у оном исконском, често паганском значењу (где је, на пример, Сунце чешће присутно у значењу соларног, него хришћанског симбола; Свети Сава, који није само духовни већ и митски предак са *својом вучјом љавом*). Али и сâм мит, како тврди Мелетински, „не одговара, заправо, на питања, него на одређене духовне потребе, даје (...) извештај ‘песнички’ кључ” (1983: 283–284), па је тако и у случају Попине поезије примењена митолошка равна кроз тематско-мотивски и симболички слој у ствари духовна потреба савременог човека за повратком изгубљене суштине. Митско наслеђе и фолклорни слојеви Попине поезије јесу константа у његовом развојном путу, и о томе је у критици више пута писано. Међутим, упркос томе што је присутан у његовој поетици од почетка до краја, његов однос према миту је двојак, при чему се „и један и други заснивају на једном прожимајућем елементу – фолклорно-митолошкој сфери српске културе” (Микић 2020: LVIII).

Прошла песма циклуса „Косово поље” истоименог наслова уводи у историјско-митолошко-поетску перцепцију тог најзначајнијег догађаја из српске историје на сасвим „обичан” начин:

Поље као свако
Длан и по зеленила

Оно што та *обичносћ* наговештава, међутим, јесте апстраховање више идеја и митских принципа, карактеристичних за Попину поетику. Подсетимо, у *Кори* песник именује длан као *јусићину румену* са безграничним потенцијалом живота и смисла у њој („Али све што у њу доспе / Смислом пропути / Надом процвета”). Сематичка кондензованост читује се већ у стиховима који следе, где у добро познатом катрену:

Млад месец коси
Пшеницу селицу
Два укрштена сучева зрака
Слажу је у крстине,

историјска пројекција наговештаја Косовске битке трансцендира преко соларног у универзално искуство. *Млад месец*, са изразито религиозном симболиком као „метонимија ислама” (Делић 2022: 129) и који „коси пшеницу селицу”, упућује на ратарски ритуал, али и жртвени обред, па се у широј, митолошкој равни, наговештава исход велике битке која ће се тек догодити. Опште место из српске поезије, „пшеница белица”, преименовано је у „пшеница селица” као знак телесног и духовног васкрсења, па митолошка пројекција жртвеног обреда добија и хришћански смисао жртве за *живој вечни* (есхатолошка перспектива), где је *жетива извршена*, а *пшеница пресељена* у једну другу, небеску раван. Овде је успостављена директна аналогија са Јеванђељем по Јовану: „Ако зрно пшенично паднувши на земљу не умре, оно једно остане; ако ли умре много рода роди” (Јован 12; 20–25), односно са идејом о васкрсењу из смрти у живот вечни. Индикативно је, међутим, како су се у само у четири стиха нашла два потпуно опречна, често и антагонистичка поимања, односно две супротстављене традиције (митска и хришћанска), а да се притом не налазе чак ни у односу доминација / подређеност него у складном јединству – јединству супротности, *укршћиају* (Л. Костић), из којег затим производи знаковита полисемантичност. Доминација соларног мита, који представља „централни митски систем Попине поезије” (Антонијевић 1976: 40), апстрахована је у хришћанском симболу крста („два укрштена сунчева зрака”) и знамење је више, духовне победе (оличене у Косовском миту и опредељењу за Царство небеско). Тако се у Попиној митопоетској свести Сунце јавља и као симбол Христа, што су више пута констатовали тумачи *Усјравне земље* (А. Петров, Д. Антонијевић, М. Радуловић).

И већ се у наредним стиховима појављује црноризац *кос*, тај *делајни лирски субјект*, који „наглас чита / Тајна слова расута по пољу”. Овај тумач тајних знакова и гласник живота и смрти веза је између прошлости и будућности, између видљивог и невидљивог, земаљског и небеског. Његово живо присуство у свим песмама циклуса „Косово поље” (осим у песми „Венцоносац са Косова поља”, у којој нема директног

апострофирања његове улоге) у функцији је идеје о његовој даровитости и мисији ишчитавања „небеских знакова”, односно доцније, чинодејствовања по знаменитом пољу које се од *обичној* узвисује у поље „ни на небу ни на земљи”. Таква његова астрална пројекција, то јест шире контекстуализовање, где поље не личи ни на једно („поље као ниједно”) и није *сиоредно* (попут *неба*), именује вероватно и саму књигу, јер *усиравна земља* је небеска, вертикална, духовна, узнесена жртвом до Неба.

Један од историјски најделикатнијих, најтајновитијих, легендом и митским велом у народној песми обојен догађај – вечера уочи Косовског боја – у другој песми циклуса „Вечера на Косову пољу”, аутентична је и самосвојна Попина поетска интерпретација тог догађаја, препознатљива по изразитом степену симболизације и номинализације историјског и духовног предводника, кнеза Лазара, као „Венцоносац”. Директном аналогijом са Христом, код кога је трнов венац антиципација страдања и жртвеног искупљења за грехове читавог човечанства, српски Венцоносац на тој *вечери Исџине* (паралела са народном песмом „Кнежева вечера” и стиховима: „Видјећемо у пољу Косову / ко је вјера, ко ли је невјера”), где су Лазареви ратници већ „провидни” и „виде један другоме звезду у срцу” (исход сутрашњег боја), *везује ниџи* за историјски контунуитет и духовни поредак предака и потомака својих ратника:

Венцоносац им ломи и дели
Њихову златну прошлост
И они је једу

Сипа им у путире белих божура
Њихову рујну будућност
И они је пију.

У средишту тог чина, који се такође може тумачити као хришћански обред свете тајне причешћа, стоје *ојомена* (на светлу, ратничку прошлост) и *обећање* (светле будућности, коју ће сопственом жртвом, задобити). При томе, „бели божури” су предикција невиности и чистоте, то јест искрених, дубоковерујућих, оправданих и светих побуда из којих ратници полазе у бој за Истину, свесно жртвујући земаљско за Небеско царство („рујна будућност”). „Мачеви који реже” експлицитнија су, персонификована слика тог истог опредељења. Одроз Неба у чанцима на њиховим столовима и „на небу крај сутрашњег боја”, поткрепљује

идеју о духовној вертикали – *усправној земљи*, то јест линији *земаљско – небеско*, која је једини меродавни индикатор пута Истине којима се крећу Лазареви ратници.

Међутим, хришћанску перспективу овде је готово немогуће одвојити од митолошке равни, јер се неки симболи јављају и као пројекције митолошких и као изразито хришћанских значења. Један од тих (кључних) симбола јесте *кос*, који се јавља у последњем дистиху, где са десне руке Венцоносца „зачиње песму”. „Косова песма”, којом се потом поставља циклус „Косово поље”, с једне стране, представља сублимацију највиших значења и снажне симболике коса као *шумача знакова*, а с друге, сведочи о чврстој, готово сонетној вези (у семантичкој, не и формалној равни) између свих песама овог циклуса. Попа је њиме створио јединствен поетски еп од симболичних седам песама о Косовском боју, као догађају који је и у историјској и у духовној, али и песничкој равни, одредио судбину српског народа. Ова „пјесма-молитва” (Делић 2022: 131) значајна је и на нивоу целине коју чини са осталим песмама циклуса и на нивоу властите позиције, као молитва за победу Лазаревих ратника. Промена перспективе, где се од неименованог лирског субјекта у трећем лицу прелази на певање у првом лицу („Ја кос / Црноризац међу птицама”), води ка снажном доживљају, то јест дочаравању митске и историјске слике и атмосфере уочи Косовског боја и значаја који Попа придаје косу, као лирском делатнику који „чинодејствује” насред поља. Апострофирање моралне димензије боја:

Ти боју сутра буди леп
Што ће рећи праведан,

дакле, поистовећивање *Лейоше* и *Исйине* као два највиша етичка принципа која ће учеснике боја винути у бесмртност – вечност, и *победе* која ће усрећити „царичине слуге” и „њене слушкиње звезде”, у истој су поетској функцији *моралној* делања, не у односу на (историјски) тренутак догађања, него у односу на (метафизички) тренутак вечности, у којој ће *победа* (она морална, оличена у свесном жртвовању зарад вишег Циља) одјекнути. Отуда се изразито митолошки контекст (птица, трава, звезде) с почетка песме узвисује до хришћанског, молитвеног чина паљења кандила (пројектованог кроз запаљено перо коса „из левог крила”, како би његова песма/молитва била „примљена”, то јест услышена).

Строгим контекстуализовањем односно додељивањем централне позиције у циклусу, као највише тачке – својеврсне поетске „осматрачнице” – песма „Бој на Косову пољу” представља Попину песничку апофеозу овог великог митоисторијског догађаја. Томе додатно доприноси (поновна) промена перспективе из које се опева Косовски бој, где глас коса замењују распевани гласови ратника који јуришају на *оклољене мајеве*. Митолошку атмосферу и знаковиту симболику песме посебно потенцира улога предводника боја („наш прелепи вучји пастир”). Везу са прасловенским митом уочава и Дамњан Антонијевић који каже да је вучји пастир „старословенски Дабог који је као црнобог јахао на белцу у својству спасиоца народа”, те да је Свети Сава „његов пагански (али и ’христијанизирани’) наследник” (1976: 45–46). Предводник „са процветалим штапом у руци” представља обећање вечног живота у смрти, односно спасења. Изразита сликовитост и метафоричност ове песничке слике даје читавој песми химничан тон, односно тон ратничке песме, где се певајући одлази у смрт – у вечност. Отуда се појава оваквог предводника може посматрати као сублимација есхатолошке и космогонијске димензије, а песма читати и у историјском и у митолошком кључу.

„Оживљавање” или антропоморфизација оружја додатно усложњава семантичку слојевитост песме, па се ратничко расположење разјарености и спремности на одсудни тренутак суочавања са непријатељем преноси са бојовника на оружје и апострофира одредницама „побеснело”, „жедно” (крви, прим. М. Ј. М.). И, премда је сâм тренутак суочавања две сукобљене стране – светла и таме, добра и зла – вешто избегнут преласком на слику *ѿораз* (у виду „смртно рањенога гвожђа”), већ у наредним стиховима, повишен ратнички, скоро егзалтирајући тон песме не јењава нити за октаву, јер у свеопштем *крейшању ка вечносѿи* учествују не само пострадали у боју већ и само поље:

Из смртно рањенога гвожђа
Река наше крви извире
Тече увис и увире у сунце

Поље се под нама усправља.

Хришћански смисао жртве и жртвовања, наглашен *јединством* у заједничкој идеји, односно чину спремности да се зарад светлије будућности положи живот у борби против моћнијег и снажнијег противника,

очитује се у оној „реци крви” која *тече узводно* и, супротно физици и логици, *улива се у сунце* (уместо да *напаша земљу*). Али, оно што је у физичкој равни (животу) немогуће, у духовној равни (поезији) постаје парадигма или знак највишег (националног, етичког и метафизичког) принципа који је одредио и судбину и карактер историјских, моралних и других одлука пред којима се налазио српски народ. Другим речима, ови стихови су потцртали пун смисао пројекције Косовског боја на историјску будућност народа. Та препознатљива духовна вертикала или стремљење ка божанском, истинском и истинитом, којој су посвећена бројна дела и на којој почива и „косовска мисао”, „косовска идеја” односно „косовско опредељење”, нигде није тако поетски снажно одсликана као у Попиној „реци крви која тече узводно” и „улива се у сунце”. Иако се сунце најчешће тумачи као митолошки симбол у поезији Васка Попе, сунце као крајњи циљ или *исходиште* у наведеним стиховима симболизује несумњиво хришћанску манифестацију божанствености („Ја у свијет дођох као свјетлост, да свако ко вјерује у мене не остане у тами”, Јован, 13, 46–47). Светлост јесте „у вези с почетком и крајем” (КУПЕР 2004: 162) и у претпоследњој песми циклуса „Бојовници са Косова поља” – где се песма заокружује *небеском* сликом ратника који се, одлазећи у вечност, враћају на почетак („И бог зна хоћемо ли икада стићи / До почетка боја”) – чиме се изнова прејудуцира идеја о вечном враћању, односно цикличном кретању, борби између сила светлости и таме, добра и зла, која се изнова зачиње, јер никада и не престаје.

Вратимо се највећој песничкој фигури (поред *коса*) циклуса „Косово поље” – Венцоносцу, коме је посвећена пета песма по реду. Доследно следећи замишљени наративни ток „Косова поља”, у коме се поетски *нижу* догађаји и слике тог митоисторијског догађаја, Попа слика кнеза Лазара, Венцоносца, који са одсеченом главом „стоји пресрећан на облаку”. Именујући главу као „светлозарну (...) задужбину”, песник понавља раније изречену идеју о духовној победи као јединој, истинској вредности остављеној потомцима у наслеђе. При томе, знаци супротстављених значења у виду неугледности побеђеног („бос у подераној кошуљи / Опасан репом убијеног змаја”) и његово неупитно осећање среће („стоји пресрећан на облаку”), нису постављени у однос или/или, већ су знак достигнућа стварности *вишеј реда*, оне *врховне тачке духа*, о којој Мишић пише, где се укидају супротности и разрешују све противречности и када се у *јединственој суйројности* и „свет показује у

својој суштини” (Јовановић 2005: 19). Наглашени митолошки елементи (облак, змај, сунце), иако читавој песми дају карактер народне митолошке или обредне песме, такође нису у односу супремације над хришћанским симболима (*йуџир, дробни хлеб, Света мајка Субота*), већ су у функцији оснаживања слике свете тајне причешћа (евхаристије):

У путиру препуном крви
На пресеченом врату
Парчад се његовог мача претварају
У дробни хлеб

Света мајка Субота
По други пут га рађа.

Непосредном аналогijом са Христовим речима, који благословивши и преломивши хлеб даје својим ученицима и каже: „Узмите, једите га, – ово је тело Моје, које се за вас ломи”, а затим узима чашу и, захваљујући Богу, говори им: „Пијте из ње сви, јер је ово крв моја Новог Завета, која се пролива за многе ради отпуштења грехова”, Попин „Венцоносац са Косова поља” можда постаје и његова најрелигиознија песма, јер директно апострофира литургију као заједницу Бога и Његовог народа, на којој се, преко свете тајне причешћа, причаснику даје бесмртност и живот вечни.

Међутим, ово изразито религиозно „искуство”, одсликано кроз наведену поетску слику, сублимира у завршници песме (и нарочито последњом у циклусу, „Косово посланство”) и са архетипским, митским и метафизичким искуством. Својеврстан ритуални обред игре у *зайаљеном колу божура*, где други пут рођен Венцоносац пева уз песму коса, као *делайној субјектиа* који не припада само времену везаном за Косовски бој, сведочи да се „истина Попиног косовског круга креће од митске, новозаветне, епске, историјске до етичке и естетске” (АНТОНИЈЕВИЋ 1976: 53).

Косово йослансйво или мисија којом се, као насловом последње, седме песме, крунишу значења претходних шест у циклусу „Косово поље”, отуда се може означити као антиципација свих поменутих димензија, јер сабирајући митско, религиозно и архетипско искуство, кос добија улогу чувара сећања. Његова реч је последња, јер је његова мисија јединствена. Сећање је облик сусретања са прошлошћу (читање

тајних знакова по пољу) и вид сусрета са будућношћу (чување, *ошимање свој йоља* од будућних непријатеља; „четири црна ветра”, као симболика четири јахача Апокалипсе):

Кос отима своје поље
Из руку четири црна ветра
И савија га од поднева до поноћи

У поноћ небо прелеће
И односи га у кљуну некуд он зна куда
Свој зелени свитак.

Метафорични облик „зелени свитак”, (знаковито поље „савијено” у свитак) употребљен као парадигма чувања оног највреднијег, идентитетског, јер се „Царство небеско (...) тиче нашег идентитета” (ШИЈАКОВИЋ 2011: 325), постављен је у раван метафизичког поимања будућности односно историје, што се нарочито доказује циклусима који следе: „Теле-кула” и „Повратак у Београд”. У контексту *ходочашћа*, о којем је било речи, *косовско* поетско ходочашће заузима посебно место, јер означава тачку додира са суштинским, идентитетским, после којег ни *йушовање у будућности* више није исто. Од победоносног осмеха Венцоноса (са одсеченом главом као „задужбином”) и *зеленој свици* (као духовне заоставштине) који пркоси времену и историји, Попино „Косово поље” даје вертикалан пресек кроз историју, са укрштеним знацима из митологије и религије, чиме постаје велика потврда историјског и духовног континуитета. Историјско искуство Косовског боја је у Попиној *Усјравној земљи* надограђено и донекле превазиђено метафизичким и есхатолошким искуством, а поетска космогонија из *Сјоредној неба* израсла у митопоетску космогонију *Усјравне земље*, основне, небеске, метафизичке.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БЕЧЕЈСКИ, Мирјана. *Земаљски и небески знаци: књижевни оједи и сјудије*. Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина, 2013.
- ДЕЛИЋ, Јован. Поље између два неба: О циклусу песама „Косово поље” Васка Попе. *Лейојис Мајице српске*, књига 510, свеска 1–2 (јул–август 2022), 128–134.
- ЈОВАНОВИЋ, Александар. *Песници и љреци: мојиви језика, ѿрадиције и кулјуре у йослерайној срјској йоезији*. Београд: Српска књижевна задруга, 1993.

- ЈОВАНОВИЋ, Бојан. *Блискост̄ далекој: анахронике III*. Нови Сад: Stylos, 2005.
- ЛАКИЋЕВИЋ, Драган. Поезија Васка Попе. Васко Попа. *Поезија*. Избор и предговор Драган Лакићевић. Подгорица: ЦИД, 2022.
- ЛАЛИЋ, Иван В. Проширена белешка о једном трагању за поетиком Васка Попе. Новица Петковић (ур.). *Поезија Васка Поје*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Вршац: Друштво „Вршац лепа варош”, 1997, 49–57.
- МИКИЋ, Радивоје. Текст иза текста – увод у читање Васка Попе. Васко Попа. *Изабране њесме*. Избор Драган Лакићевић. Предговор Радивоје Микић. Београд: Српска књижевна задруга, 2020, VII–LXXI.
- МИШИЋ, Зоран. *Кријџика њесничкој искуствџа*. Београд: Српска књижевна задруга, 1996.
- ПЕТКОВИЋ, Новица. Увод у тумачење Попине поетике. Новица Петковић (ур.). *Поезија Васка Поје*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Вршац: Друштво „Вршац лепа варош”, 1997, 13–48.
- ПЕТКОВИЋ, Новица. *Словенске њчеле у Грачаници*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ПОПА, Васко. Записи о песништву. *Рашка*, год. XXVIII, бр. 32 (1998), 50–54.
- ЏАНКОВИЋ, Бирсена. Свет у *Гвозденом саду* Васка Попе. *Лийар*: лист за књижевност, уметност и културу, год. 17, бр. 60 (2016), 249–266.
- ШИЈАКОВИЋ, Богољуб. *Ојледање у конџекстџу (О знању и вјери, њредању и иденџиџијеџу, цркви и држави)*. Београд: Службени гласник, 2011.

*

- ANTONIJEVIĆ, Damijan. *Upravna zemlja Vaska Pope*. Novi Sad: Izdavačko preduzeće „Bratstvo-jedinstvo”, 1976.
- KUPFER, Dž. K. *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*. Beograd: Nolit, 2004.
- MELETINSKI, E. M. *Poetika mita*. Beograd: Nolit, 1983.

Marija S. Jeftimijević Mihajlović

ON THE UPRIGHT LAND AND THE “BASIC” HEAVEN (Kosovo themes in Vasko Popa’s poetry)

Summary

Vasko Popa belongs to the generation of post-war poets of culture (comprising: Miodrag Pavlović, Ljubomir Simović and Ivan V. Lalić), which is characterized by the poetic re-actualization of tradition and reliance on the medieval heritage, but also differs from all of them in its distinct and recognizable mythological-folkloric layer of his poems, because in his search for personal and collective spiritual identity he went much further into the past than the line that begins with the medieval Christian tradition. This synthesis of mythological-folkloric heritage and old Serbian art came to the fore in the Upright Land collection, in all its five cycles, but also in the central “Kosovo field”. In this connection, Pope’s attitude

towards tradition is particularly important, for whom it is not just a mere past to which poets make a pilgrimage, but a kind of substitution for historical and spiritual continuity, the thread of which the poet is obliged to follow.

With this cycle, Popa wrote a small poetic epic of symbolic seven poems, in which the Christian (eschatological) and mythological (cosmogonical) perspectives are intertwined, not to the detriment of the other, but to the benefit of the other. Thus, many poetic symbols appear both as projections of the religious dimension and as distinctly mythical symbols (field, sun, blackbird, sacrifice, sky, stars). The strict composition of the cycles dictates the meaning that this event has in the Serbian historical and spiritual past. Contextualizing, i.e. assigning a central position to the poem "Battle on the Kosovo Field" also speaks of the great poetic apotheosis that the poet sang for this historical event.

In Popa's Upright Land, the historical experience of the Kosovo battle was upgraded and somewhat surpassed by metaphysical and eschatological experience, and the poetic cosmogony from Secondary Heaven grew into the mythopoetic cosmogony of the Upright Land, basic, heavenly, metaphysical.

виши научни сарадник
Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић
mjmhajlovic@gmail.com

ПОЕТСКИ СВЕТОВИ ВАСКА ПОПЕ
Тематски зборник

Издавач
МАТИЦА СРПСКА

За издавача
Проф. др Драган Станић,
председник Матице српске

Стручни сарадник Одељења
мср Милена Кулић

Лектор
Татјана Дринић

Коректор
Мср Милена Кулић

Рејсџар сачинила
Мср Милена Кулић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Прелом
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41-14.09 Pora V.

НАУЧНИ скуп Поетски светови Васка Попе (2022 ; Нови Сад)

Поетски светови Васка Попе : тематски зборник [са научног скупа одржаног у Матици српској 18. новембра 2022. године] / уредник Јован Делић. - Нови Сад : Матица српска, 2024 (Нови Сад : Сајнос). - 398 стр. : слика В. Попе ; 24 cm

Податак о манифестацији преузет с прелим. стр. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз сваки рад. - Регистар.

ISBN 978-86-7946-470-5

а) Попа, Васко (1922-1991) - Поезија

COBISS.SR-ID 144177417